

До проблеми експертизи шкільних підручників української мови

Ніна ГОЛУБ,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

В умовах модернізації шкільної освіти експертна діяльність є необхідним складником управління змінами в освітньому процесі. Кваліфікована експертиза підручників сприяє підвищенню якості навчальної продукції, піднесенню на інший, сучасний, рівень шкільної освіти, створенню рівних умов для конкурсантів, стимулюванню здорової конкуренції.

Ключові слова: експертиза, підручник, українська мова.

Модернізації шкільної освіти експертна діяльність є необхідним складником управління змінами в освітньому процесі. Кваліфікована експертиза підручників сприяє підвищенню якості навчальної продукції, піднесенню на інший, сучасний, рівень шкільної освіти, створенню рівних умов для конкурсантів, стимулюванню здорової конкуренції.

І від цього мали б виграти всі: і Міністерство, яке такі конкурси організовує, й автори, і вчителі, батьки й учні, а також видавництва. Однак є моменти, які нерідко замовчують, а це нівелює все попередньо сказане.

Йдеться про якість експертних висновків, які ставлять під сумнів прозорість конкурсів і якість навчальної продукції.

Будь-яка експертиза, певна річ, поєднує суб'єктивне й об'єктивне. В основі кожного експертного висновку завжди відчутна суб'єктивна думка автора, сформована на основі особистих знань, досвіду, ставлень тощо. Недобре, коли знань і досвіду для об'єктивних висновків бракує.

Звернемося до аналізу документів, що були розміщені на сайті Міністерства. Зазначу, що є суттєві зауваження, за які ми вдячні колегам-експертам, і які врахували. Однак тривогу викликають інші. Їх можна згрупувати таким чином:

I. Зауваження, що суперечать чинній програмі:

1. «Щодо теоретичного матеріалу, то в ньому, на жаль, відсутній (підкреслення наше) параграф про перехідність /неперехідність дієслова».

Наш коментар: Цієї теми немає у шкільній програмі.

II. Зауваження, що суперечать настановам чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і чинної програми

«Українська мова» для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (5-9 класи):

У Держстандарті, зокрема, зазначено, що він «ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів», які мають бути реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складниках змісту базової і повної загальної середньої освіти. Кожен із цих підходів має свої функційні особливості, передбачає орієнтування вчителя на принципово нові завдання, нові елементи структури уроку, методи і прийоми, на формування розвивального навчального середовища, в умовах якого учень може будувати власну освітню траєкторію. Автори деяких експертних висновків по-іншому бачать завдання сучасної шкільної мовної освіти:

1. «Іноді у вправах бракує зразка виконання, наприклад, на с. 12 у вправі 18... Для виконання деяких вправ потрібні додаткові матеріали (с. 52, вправа 124)».

Наш коментар: Особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентнісний підходи орієнтують учнів на самостійний пошук розв'язання завдань і відмову від зразків, тому автори й не пропонують зразків до кожної вправи. У вправах, запланованих як домашні завдання (і вправа 124 у тому числі), передбачено самостійний пошук додаткової інформації. Це ознака компетентнісного підходу, відповідно до якого формуються ключові компетентності.

2. «У підручнику, наприклад, немає зразка плану докладного письмового переказу, хоча у §§ 18, 37 учень мусить переказати текст за самостійно складеним планом».

Наш коментар: Чинна програма передбачає докладний письмовий переклад уже в 5 класі. Отже, цей вид переказу не є новим чи складним для учнів.

3. «Прикметно, що автори завжди пропонують учневі домашнє завдання на вибір із двох-трьох варіантів, що, *(підкреслення наше)* враховує побажання й можливості школяра. Але варто відзначити, що іноді завдання на вибір є нерівноцінними (с. 31, 53) або й такі, що зовсім не стосуються вивченої мовної теми (с. 39, 70)».

Наш коментар: «Нерівноцінність» завдань також умотивована вимогами ключових підходів й означає насправді різний рівень складності завдань. Щодо завдань, які не стосуються мовної теми, то звертаємо увагу, що у програмі, крім мовної лінії, є ще мовленнєва, діяльнісна й соціокультурна. І в центрі уваги вчителя має бути не суто знаннєвий компонент, а передусім те, як здобуті знання учні можуть застосувати у нових умовах.

Дублювання вправ про дієслово у системі домашніх завдань вважаємо неефективним, значно цікавішими й кориснішими завданнями є проекти, розв'язання ситуацій чи творчі роботи. Крім того, такий підхід унеможлиблює появу на книжковому ринку посібників із готовими домашніми завданнями.

III. Нефахові зауваження

1. «У підручнику подано рубрику «домашнє завдання», у якій домінують творчі завдання. Однак для дітей, наприклад, початкового рівня навченості (*підкреслення наше*) пропоновані завдання будуть надто складними. Бажано запропонувати різнорівневі домашні завдання».

Наш коментар: Це зауваження розіб'ємо на три частини.

1. Щодо «домінування творчих завдань». Ключові підходи до навчання означають, що в системі освіти зміщено акцент зі знаннєвого компонента на діяльнісний. У системі вимог перші позиції посідає не елемент «знати», а елементи «вміти», «бути», «діяти», «приймати рішення». Ця зміна означає, що освіту треба сприймати як безперервний процес саморозвитку, а людина здобуває освіту заради збільшення свого потенціалу, заради того, щоб успішно конкурувати в майбутньому на ринку праці.

Відповідно до особливостей особистісно орієнтованого підходу будь-який освітній результат має бути особистісним, і таким результатом науковці вважають продукт діяльності особистості. На уроках української мови продуктом діяльності вважаємо те, що дитина засобами мови здатна створити, а саме: висловлення, твір, проект тощо.

2. Щодо «дітей початкового рівня навченості» у сьомому класі. Для того, щоб зрозуміти логіку автора, варто б дізнатися, яку типологію він має на увазі. Щонайменше, абсурдно покликатися на такий рівень у процесі вивчення морфології, адже з початкових класів учні мають базові знання для поглиблення у вивченні цього розділу в основній школі.

3. Щодо «різнорівневих завдань», то вони саме такими і є.

2. «Перед деякими параграфами вказано теми (зокрема, перед 11-им «Часи дієслова» зазначено тему «Краса людського вчинку») та не розтлумачено відношення (*наше підкреслення*) цієї теми до параграфа, про що можна лише здогадуватися».

Наш коментар: Так, дійсно, не розтлумачили, бо вчитель, який працює з підручником, добре знає структуру програми, і зайвий раз нагадувати йому про те, що тема «Краса людського вчинку» спрямована на реалізацію завдань соціокультурної змістової лінії, щонайменше алогічно. Автори не передбачили лиш, що підручники аналізуватимуть експерти, які не знають цього. Через текстове наповнення вправ 97, 98, 100, 102 та ін. розкрито красу людського вчинку, значення близьких до нього слів «альтруїзм», «милосердя», «добročинність» та ін.

3. «З метою формування уявлення, розвитку уяви дітей та навчання їх життєвому (*підкреслення наше*) досвіду більш повно представити матеріал у формі речень, з якими працюють школярі. Наприклад, у вправі 186 на стор. 79 – лише два речення, що стосуються опису однієї життєвої ситуації, а вимоги поставленого завдання є відносно складними для цієї вікової групи»

Наш коментар: Наводимо дослівно згадану в зауваженні вправу: «Прочитайте речення. Про що у них йдеться? Поміркуйте й визначтеся, як ви поведете себе в цій ситуації? Пам'ятайте, що небайдужість, співпереживання, співчуття, чуйність — це ті риси, завдяки яким світ довкола стає добрішим, чистішим і комфортнішим. Опишіть свою поведінку, сформулюйте текст, із яким звернетесь до людини.»

А на зупинці плаче жінка. І їй не легшає, пече, хоч і біжать, біжать сльозинки з її заплаканих очей (С. Граховський)».

Жоден з учителів, яким ми запропонували це завдання, не висловив подібного зауваження. Дивує критерій оцінювання завдання, до якого вдається експерт, – «відносно складний для цієї вікової групи».

4. «На нашу думку, не варто давати тему творчої роботи «Моя перша невдача»... Натомість необхідно запропонувати ситуацію з позитивними емоціями».

Наш коментар: А як же готувати учнів до життєвих викликів? Налаштовуючи учня на уявне безхмарне життя, ми позбавляємо його імунітету проти поразок і невдач, жорстокості й насилля, стимулюємо апатію, небажання самовдосконалюватися, послаблюємо здатність його шукати виходи зі складної ситуації. Можливо, убережемо його й від критичного мислення? А як бути з рефлексією на уроці? Учитель повинен дбати про емоційну рівновагу – це так. Однак перевага одного чи іншого – так само шкідлива.

5. «У завданні до вправи 15 «Проаналізуйте вчинки дійових осіб наведених мовленнєвих ситуацій» слово «мовленнєвих» зайве».

Наш коментар: «Мовленнєва ситуація» – термін лінгводидактики, наявний у лінгводидактичних словниках, посібниках, і скасувати чи заперечити його навіть експерт не може.

6. «Трапляються стилістично невірні висловлення: «До кожного іменника доберіть дієслово, що виражає суть його».

Коментар: Частина мови «займенник» так називається через сутнісну функцію свою – замінювати в тексті іменник. Займенник «його» стоїть у реченні замість слова «іменник» і мало б бути так: «До кожного іменника доберіть дієслово, що виражає суть іменника».

Відповідно до стилістичних властивостей порядку слів у реченні, науковому стилю властивий прямий порядок слів, згідно із яким «підмет передує присудкові; узгоджене означення передує означуваному слову, а неузгоджене стоїть після слова, якого стосується; додаток стоїть після слова, якого він стосується; обставини залежно від значення та способу вираження можуть стояти перед словом, з яким повзуються, і після нього [А.Капелюшний]». «Його» як неузгоджене означення має стояти після означуваного слова.

7. «Краще, коли мотивація прихована за конкретними завданнями».

Наш коментар: Автори хотіли б, аби такі зауваження були обґрунтовані, принаймні зрозуміли б доцільність слова «краще» у ньому.

8. «На нашу думку, мотиваційна лінія, побудована наскрізно, диференційована на початку та в кінці параграфів, сформульована занадто патетично, книжно і неприродно для невимушеного спілкування учителя з учнями-семикласниками».

Наш коментар: Вважаємо таке зауваження надуманим і необґрунтованим. Автори не вбачають патетики у таких, наприклад, формулюваннях: «Ознака часу дієслова дуже важлива: вона має необмежені можливості. Мовець може достовірно передати інформацію, а слухачі – правильно сприйняти, і життя постає у вимірі часу».

Завдяки минулому часові можна відтворити події минулих років і навіть століть. Теперішній час сприяє тому, аби відтворити події, що відбуваються цієї ж миті, нині, сьогодні.

Майбутній час дає змогу кожному з нас бути організованим, а отже планувати кожен свій день, аби не змарнувати його; дає нам шанс бути мрійниками і ставити далекосяжні завдання перед собою!»

Автора експертних висновків дивують запитання і завдання на кшталт «Складіть план вивчення теми «Дієслово», «Складіть план уроку», «Проаналізуйте свою навчальну діяльність на уроці», «Навіщо мені потрібні знання про дієприкметник?» та ін. Авторів підручника, звісно ж, не менш дивують подібні зауваження.

9. «Кожна тема в підручнику традиційно починається з того, що учні визначають цілі уроку, складають план вивчення теми, формулюють тезу про важливість теми. На нашу думку, це недоречно, бо визначати цілі уроку і планувати роботу учнів на уроці мусить учитель (підкреслення наше). Окрім цього, учень не може самостійно визначити важливість теми, яку йому щойно повідомили».

Наш коментар: Цілевизначення – одна із виразних ознак особистісно орієнтованого уроку. Тому аргумент «на нашу думку» вважаємо надто слабким, аби дослухатися до зауваження.

Для того, щоб учень, залучений до навчальної діяльності, був у ній суб'єктом, він повинен усвідомлювати особистісне значення й цілі цієї діяльності. Дидактики, методисти й психологи роботу вчителя без мотивації й особистісного цілевизначення учнів вважають рівнозначною роботі в порожньому класі. Ключову роль в особистісно орієнтованій організації освітньої діяльності відіграє надана учневі можливість обирати певні, найбільш бажані способи просування до визначеної цілі (вибір варіантів домашнього завдання, методів...). У структурі сучасних уроків з'являються такі компоненти: мотивація, опора на особистий досвід з проблеми заняття, цілевизначення, проектування, рефлексія та ін.

«Згідно з головним дидактичним принципом, що регламентує особистісно орієнтований освітній процес, навчання кожного учня повинно відбуватися на основі й з урахуванням його особистих навчальних цілей. Цей принцип базується на вродженій рисі людини – здатності поставлення цілей своєї діяльності (А. Хуторський)».

Яким же чином без цілевизначення учень має вибудувати індивідуальну траєкторію, що є стрижневим компонентом особистісно орієнтованого навчання?

10. «Так само вважаємо недоречними короткі вступи-звертання до учня на початку теми (с. 9, 21-22, 23, 31). Не зрозуміло, яка їхня роль. Важливість нової теми краще демонструвати через завдання практичного спрямування».

Наш коментар: Категорично не поділяємо позицію експерта. Діяльнісний підхід означає, що знання, здобуті учнями у школі, повинні бути діяльними, такими, що обов'язково мають попит і сферу застосування. «Короткі вступи-звертання» – це спроба авторів акцентувати увагу на функційності, дієвості тієї чи іншої інформації й водночас допомогти вчителю посилити мотиваційний компонент уроку. Наприклад: «Дієслово —

особливо важлива частина мови. Дібравши доцільне дієслово, ми надаємо фразі, текстові руху, удихаємо в них життя. Ці одиниці мовлення мають величезні можливості: за допомогою їх можна висловити прохання (допоможи! заспівай!) чи наказ (повертайся! працюйте!), передати внутрішній стан (сумую, радію) чи почуття (співчуваємо, любимо), відтворити картину події (світало, вирушили, дісталися, похрускувало, війнув, причаїлися, назбирали...) чи спланувати роботу (прочитаю, дізнаюся, змоделюю, виготовлю, продемонструю). Отже, добре знаючи особливості й можливості дієслова, нагромаджуючи все нові слова в активному словнику, кожен із вас зможе стати активним, дієвим, рішучим, комунікабельним й обов'язково – цікавим і бажаним співрозмовником, успішною людиною». Чи інший: «Аби добре володіти мовою, реалізувати себе за допомогою мови і мовлення, необхідно постійно збагачувати свій активний словник. Один із кроків до збагачення – не проходити повз незнайомі слова. Візьміть за правило: на кожен урок вивчення дієслова готуйтеся до обміну новими, досі не вживаними активно дієсловами. Записуйте їх в окремий зошит. Для початку пропонуємо звернути увагу на такі: ...».

IV. Зауваження, що засвідчують неухвалне прочитання тексту підручника:

1. «Є й ознаки формального підходу до підготовки мовного матеріалу. Хоча підтема уроку «Наша самобутня Україна», але тексти всі про птахів та квіти».

Наш коментар: Для реалізації завдань соціокультурної змістової лінії автори вибрали підтеми, визначені чинною програмою, до кожної теми параграфу (подекуди – розділу). У межах окресленої теми «Самобутність України» передбачено елементи **бесіди** (Як ви розумієте значення слова «самобутній»? Звірте за словником. Уважно погляньте на яскравий малюнок, чи може він засвідчувати самобутність України? Яким чином? Про який елемент самобутності України йдеться у тексті? Про що свідчить ця інформація? Кого з відомих українців ви можете додати до цього списку? Як кожен із них увиразнює самобутність нашої України?), **пояснення** («Самобутність країни визначають також люди її, мудрі, красиві, добрі й закохані в Україну, і діла їхні славні... Що більше таких людей житиме в Україні – то міцнішою, красивішою й заможнішою вона буде!), **тексти** про Катерину Білокур тощо.

Крім світлин із зображенням квітів і птахів (що важливо для збагачення активного словника учнів, посилення номінативної функції мови), є, наприклад, такі завдання 1. «Уявіть, що вам доручили організувати в Українському домі у Києві виставку «Самобутня Україна». Складіть план, визначте тематику експозицій. Підготуйте текст для гіда, який ознайомлюватиме гостей з експонатами».

2. «Так, домашні завдання пропонуються у трьох варіантах. Щоправда, вони передбачають не диференціацію, а спосіб виконання (усно чи письмово). У такому випадку діти оберуть, ймовірно, легший, усний варіант».

Наш коментар: Одним із видів диференціації є і спосіб виконання, однак ця ознака аж ніяк не домінує. Прикро, що експерт не розуміє важливості усних завдань й апріорі відносить їх до «легших». Яким чином і ким це доведено? Нагадаємо цитату з чинної

програми: «призначення **мовленнєвої** змістової лінії полягає в забезпеченні цілеспрямованого формування й удосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі на основі засвоєння мовленнєвознавчих понять...». Один із видів мовленнєвої діяльності – говоріння, так важливий у реальному житті й несправедливо ігнорований експертами.

3. «У впр. 96 треба чомусь порахувати, які дієслова у вчорашньому дні переважали.

Наш коментар: Подаємо дослівно формулювання домашнього завдання з теми «Доконаний і недоконаний види дієслова»: «Підготуйте розповідь на тему: «Дієслова мого вчорашнього дня», порахуйте, які дієслова у вчорашньому дні переважали. Чому?». Автори мали на меті перевірити не лише, як учні засвоїли тему, але й орієнтувати їх на рефлексію, на позитивний настрій, на успіх, на змістовність кожного дня, а групування дієслів дасть змогу це зробити.

4. «У впр. 56 учні мають «відчути з розповіді» щось? А чи зможуть виконати таке завдання учні?».

Наш коментар: Роботу з вивчення морфології у сьомому класі ми переважно будували на текстовій основі. На матеріалі конкретного тексту намагаємося розглядати мовні явища й водночас розвивати емоційний світ, формувати адекватні відчуття, переживання. У результаті уважного прочитання експерт мав би побачити, що таке завдання не поодиноке, а системне. Наприклад, у впр. 53 – «Які почуття у вас викликає осінь? Назвіть ознаки смутку й краси цієї пори року», у впр. 64. – «Які почуття у вас викликає схід сонця?»; у впр. 95 – «Які враження на вас справили герої цих історій?», впр. 112 – «Які деталі з розповіді викликали у вас найсильніші почуття?» та ін.

На думку психологів, є п'ять головних результатів учіння:

- 1) *найочевидніший* – це знання, які дитина здобуває, чи вміння, яких набуває;
- 2) *мени очевидний*: дитина просувається в умінні вчитися, тобто організовувати своє життя й діяльність;
- 3) *емоційний слід* від занять, враження про предмет, який вона вивчає, і матеріал;
- 4) *певний висновок* про себе, свої здібності;
- 5) *теж емоційний слід*, але вже від батьків (або вчителя) і взаємин з ними (за Ю. Гішпенрейтер).

Лінгвісти й психологи проблему емоційної збалансованості дій і вчинків (Шаховський В.І., Ночевник М.Н.) називають важливим дидактичним завданням і радять добирати емоційні комунікативні ситуації, навчати оформляти емоції засобами мови; пропонують навіть розробити методіку, що навчає керувати вербальними емоціями, сприяти адекватному резонюванню настрою мовленнєвих партнерів. Виразити емоцію, як зазначає В. Шаховський, означає якось охарактеризувати відображуваний об'єкт, показати своє емоційне ставлення до нього (будь-яка осмислена емоція є, передусім, ставлення, тобто оцінювання, а емоція виникає тільки за оцінювального мотиву. Емоції пронизують всю комунікативну діяльність людини, і формувати культуру емоцій, привертати увагу до норм і способів вираження почуттів – на сьогодні надзвичайно важливо.

Є низка зауважень, для яких важко дібрати класифікаційну ознаку. Не кожне з них варто і коментувати. Зокрема, такі:

1. «На нашу думку, автори захопилися *партіотичним* (цитуюмо дослівно) спрямуванням настільки, що вдалися й до використання мовних засобів, які, очевидно, втратять свою активність через деякий час (напр., АТО).

2. «Професійну діяльність волонтера можна було би представити й у мирному спрямуванні, а їхню роль у надзвичайних ситуаціях опрацювати без фіксації у таких прямолінійно зв'язаних з часом мікроконтекстах, оскільки підручник створюється не на один рік».

3. «Переобтяжений текст і «стимуляціями», що спираються на використання в підручнику наукових термінів лінгводидактики на зразок: *Дорогі семикласники! ... Відновлюйте знання, щоб вони були міцними, а навички вправними! Наполегливо повторюйте вивчене раніше, виховуйте в собі бажання вчитися й розвивати свої здібності...».*

4. «Не варто включати до підручника психологопедагогічні (так пише експерт) поняття, як-от компетентність..».

5. «Чомусь тема «Українське мистецтво» присвячена графіті».

Наш коментар: Як пояснення про графіті надаємо уривок тексту з Інтернету: «Графіті різноманітні за своїм змістом й охоплюють усі сторони життя молоді. Протистояння офіційних інститутів і виконавців графіті існувало сторіччями і стосувалося давніх написів не менше, ніж сучасних. Сьогодні вже не потрібно доводити, що древні графіті [Софійського собору в Києві](#) – не нікчемне забруднення стін, а пам'ятник історії, важливий складник культури, об'єкт дослідження багатьох соціогуманітарних сфер науки. Вивченням руських графіті займаються мовознавці, історики, археологи. Древні графіті – невід'ємні елементи слов'янської епіграфіки і культурології».

6. «У текстовому наповненні вправ 122, 123, 124, 125, можливо, не варто *науживати* (виділення наше) текстами про Катерину Білокур, а подати тексти й про інших народних українських художниць».

Наш коментар: Тексти дібрано з метою формування не фрагментарного, а цілісного уявлення про народну майстриню.

7.«Проте у підручнику багато помилок: часто вживаються русизми, неправильні *переноси* слів та помилки в написанні слів, словосполучень, речень (...Поміркуйте, чи *перекликається* його тема з подіями... хтось знаходить у собі сили, аби побороти й *справитися*...; Поміркуйте і визначтеся, як ви *поведете себе* в цій ситуації...тощо).

Коментар: Звертаємо увагу шановного експерта на таку інформацію:

1) **ПЕРЕКЛИКАТИСЯ**, -аюся, -аєшся, недок. **З**. з чим, перен. Бути схожим на що-небудь, співзвучним з чимсь, нагадувати про що-небудь. Старі народні звичаї перекликались із звучанням бурхливого часу й самі оновлювались, набуваючи вже іншого, новітнього змісту(О. Довженко).

2) **СПРАВЛЯТИСЯ**, -яюся, -яєшся, недок., **СПРАВИТИСЯ**, влюся, вишся; мн. *справляться*; док. **І**. Успішно виконувати яку-небудь роботу, якісь доручення, обов'язки і т. ін.; бути спроможним виконувати, здійснювати що-небудь. Настали жнива.. Баба Зінька мусила найняти наймита, а Соломія *справлялась* і в хаті і на полі,

робила й жіночу й чоловічу роботу (Нечуй-Левицький); Іноді аж диву дається [чоловік], як його Настечка справляється з усім. І де тільки в неї умілість береться?.. (М.Стельмах); Нема нічого в людській діяльності, де не справився б Василь (О. Довженко).

3) ПОВОДИТИ (себе), ПОВОДИТИСЬ. Виявляти себе у взаєминах з іншими людьми. «Учителя сьогодні найбільше радувало те, як поводить себе Ліда Шепель». (О.Донченко.) «Та доки ми будемо панькатись з ним? Записався в гурток, то й хай по-товариському поводить себе!» (С. Васильченко.) «Як селяк, що виріс у глушині, Улас відчував розгубленість перед великим містом і зовсім не знав, як себе поводити і як себе тримати». (Григорій Тютюнник.)

Трохи рідше вживають форму поводитись без додатка (з додатком в орудному відмінку і прийменником з слово поводитись має значення «ставитись до когось», «орудувати чимсь»: «Дівчинка добре поводитьсь з меншою сестричкою». «Він не вміє поводитися з новим інструментом»).

Небажаним є вживання словосполучення «**вести себе**» («Учні 5 класу нашої школи погано ведуть себе на уроках»).

<http://sum.in.ua/s/povodytysja>

<http://mova.kreschatic.kiev.ua/67.htm>

<http://slovopedia.org.ua/30/53394/26310.html>

8. «У вправі 57, на нашу думку, треба змінити заголовок або формулювання речень у тексті. Бо можна зробити висновок, що для протидії поганому настрою, треба «дати йому (настрою) послухати гарну музику, вигуляти в осінньому парку» тощо».

Наш коментар: Заголовок «Як протидіяти поганому настрою восени» і текст залишаємо без змін. Так, висновок експерта правильний: для протидії поганому настрою треба «дати йому послухати гарну музику і т.ін....».

Щоб у читачів склалося цілісне уявлення, наводимо текст повністю:

ЯК ПРОТИДІЯТИ ПОГАНОМУ НАСТРОЮ ВОСЕНИ

А спробуйте дати йому послухати гарну музику, насолодитися чарівними звуками природи... Вигуляйте його в осінньому парку й дайте помилуватися незрівняними барвами... Зачаруйте ароматом улюблених квітів, соснового бору, свіжістю дощу чи просто улюбленої кави... Дайте відчутти дотик теплого промінчика сонця... Прочитайте йому улюблену поезію чи рятівні рядочки прози...

І ваш настрій засяє новими відтінками бадьорості й оптимізму, зазвучить життєствердними нотками й посміхнеться вам так обнадійливо! (З журналу).

Вважаємо, що метафоричність тексту жодним чином не стане перешкодою для сприйняття його семикласниками.

Цікаво, якої думки читачі?

9. «Не завжди подані тексти є достатньо образними й емоційними, як, приміром*, тексти й вислови про мову і науково-популярний текст про воду».

*Прислівник «приміром» академічний словник фіксує як «розмовне». Стиль експертних висновків передбачає вживання лише літературних слів і виразів.

Наш коментар: Автори підручника намагалися подати тексти різних стилів, щоб і таким чином формувати уявлення про особливості кожного з них.

У класичній риториці є перелік правил, що гарантують продуктивність дискусії. На думку спали три найважливіші: *однаковий рівень* підготовки до дискусії, *обізнаність* із предметом обговорення; *погодження* між учасниками *ключових понять*, якими вони оперуватимуть; і *дотримання норм етики* (у цій ситуації – професійної). Один із висновків, який ми зробили після ознайомлення з документами, – це те, що ми з багатьма експертами працюємо на різних термінологічних полях, над різними завданнями й нерідко забуваємо, що ми колеги.

Про термінологічну некоректність свідчать такі фрагменти текстів експертних висновків: *«практичні вправи мають доцільну систему завдань з поступовим ускладненням»*, *«чинної навчально-освітньої програми»*, *«... за науковими параметрами оригінал-макет підручника визначається повнотою розкриття основних положень, належним рівнем використання загальноприйнятої наукової методології...»*, *«що розвивають різнобічні компетенції учнів»*, *«підручник повністю відповідає ВИМОГАМ чинної програми»*, *«згідно з вимогами програми до підручника введено матеріали, для розвитку мовлення учнів»*, *«зміни рефлексивної позиції»*, *«завдання забезпечують здійснення раціонального поєднання завдань репродуктивного та творчого характеру»*, *«вичерпно реалізовано змістове наповнення»*, *«основні поняття розкриваються за допомогою різноманітних методів пізнання»*, *«різнобічні можливості»*, *«вправи, завдання і запитання, діти, початкового рівня навченості (7 клас?)»*, *«...утворюють цілісну дидактичну систему»*, *«твори мистецтва різних творчих методів і напрямів»*, *«підручник містить допоміжні технічні засоби (таблиця змісту, покажчики, словники)»*, *«у підручнику повною мірою реалізоване підвищення пізнавального інтересу»*, *«тексти поєднують ознаки наукового і науково-популярного (науково-навчального) стилів»*, *«частина текстів містить діалогічність»*, *«наявність структури бесіди»* тощо.

Виявляємо й однобічне сприйняття ролі соціокультурної змістової лінії – *«цілеспрямовано здійснювати патріотичне, морально-етичне й екологічне виховання»*.

Подив викликають зауваження-поради на зразок такого: *«Напевно варто утриматися і від подання такого матеріалу, що хоч і актуальний, проте ще не апробований (ідеться, напр. про тексти зі збірки Любові Пікас «Революція іде», виданої у грудні 2014 року)»*.

Щоб читачі зрозуміли абсурдність зауваження, цитуємо вам цей «матеріал, ... ще не апробований»:

Я малюю лелек, що над домом круги набирають
І бджілок, що нектар запашний свій у вулик несуть,
Благовірну любов, що у сонячнім промені грає,

Бо любов, мир і труд – то життя найважливіша суть (Л. Пікас)

МАЛЮЮ ЩАСТЯ УКРАЇНІ

Малюю щастя Україні
Веселим усміхом дитини,
Червоним кетягом калини
Під небом без хмарини-тіні.
Стираю сіре, чорне, хмуре.
Веселки барви розбавляю.
У кольори двори вбираю —
В сапфіри, золото, пурпури.
Чуття гучним злітають скерцо*.
Вітчизна щастя потребує.
Його малюю і дарую —
Нехай цвіте у кожному серці.
Л. Пікас

Таблиця!!!

Дотримуючись вимог чинного Держстандарту базової і повної загальної середньої освіти й програми «Українська мова» для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (5-9 класи), поділяючи погляди сучасних учених (психологів, дидактиків, лінгводидактиків) на суть особистісно орієнтованого підходу до навчання, автори підручника орієнтуються на такі компоненти навчальної діяльності, що сприяють самореалізації, – освітнє цільовизначення, освітня рефлексія, освітній продукт, індивідуальна освітня траєкторія тощо.

Експертний висновок як жанр не передбачає емоційних оцінок чи коментарів, неконкретних або апріорних зауваг на зразок «та чи під силу це учням», «Незрозумілими для учнів є й визначення...», «Дидактичний матеріал укладено з текстів, уривків текстів, які бралися з журнальних статей, у яких багато помилок», «Щоправда, не завжди тексти творів (особливо поетичних) доступні для розуміння семикласників, бо твори мають філософський підтекст» тощо.

Водночас зауважуємо, що тексти експертних висновків також, на жаль, не позбавлені помилок (наприклад, «У ПОВНІЙ МІРІ використали», «ВІДСУТНІЙ розділ «Дієприслівник», «в підручнику ВІДСУТНІЙ навчальний матеріал», «ЗУСТРІЧАЄМО формулювання», «ЗУСТРІЧАЄМО різні терміни», «у вправах ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ приклади, знайомі з повсякденного життя», «додаткові матеріали, запропоновані НА КОРИСТУВАННЯ», «ПІДБРАНІ теми», «ПРИ вивченні параграфу», «уся система вправ досить РІЗНОМАНІТНА»; «Дібрані вправи ДОЗВОЛЯЮТЬ визначитися ...», «... зміст ДАНОГО матеріалу не завжди СПІВПАДАЄ зі змістом пропонованих завдань», «ФОТОСВІТЛИНИ», «У Оригінал-макеті»,

«представлені НЕЧИСЕЛЬНО», «ВИРІШЕННЯ життєвих ситуацій», «ВИРІШЕННЯ практичних проблем», «ВИРІШЕННЯ мовних завдань», «РІШЕННЯ мовних завдань», «НЕМАЄ НАГРОМАДЖЕННЯ ЗАЙВИХ вправ», «ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ приклади, знайомі з повсякденного життя», «ПРИСУТНЄ унаочнення», «ВІДСУТНЯ єдність у термінологічному апараті», «ПОСИЛАННЯ на Інтернет-джерела», «особистісно зорієнтований підхід у підручнику реалізується ПРИ опрацюванні монологічного і діалогічного викладу навчального матеріалу»), ПРИ доборі дидактичного матеріалу», «ПРИ опрацюванні монологічного тексту», «ПРИ опрацюванні тексту», «ПРИ вивченні теми», «ПРИ опрацюванні», «за Новим Державним стандартом», «систему вправ, НАЦІЛЕНУ на», «НАЛЕЖНОЮ ДОВЖИНОЮ речень», «використали В ПОВНІЙ МІРІ», «АВТОРАМИ використано», «хоча Й вмотивоване», «вони (*позначки*) НЕ НЕСУТЬ НА СОБІ додаткової інформації», «дидактична частина оригінал-макетУ НАПРАВЛЕНА на активізацію», «ДАНИЙ макет підручника», «емоційно-ОЦІНОЧНІ судження», «В ЦІЛОМУ», «В ПОВНІЙ МІРІ використали», «Обсяг завдань великий і РІЗНОМАНІТНИЙ (порівн. значення слова обсяг: «Розмір, величина чого-небудь»), «Це у виразно не лише у змісті параграфів, але й у ЇХНЬОМУ формальному оформленні..», «Тексти підручника поєднують ознаки наукового й науково-популярного СТИЛІВ (це підстилі, правильно – «Тексти поєднують ознаки власне наукового й науково-навчального підстилів наукового стилю»); «В кожному розділі», «В рукописі», «У оригіналмакеті», *пунктуаційні*: «Характерною ознакою підручника, що заслуговує на схвалення є робота з текстом», «Завдання, що стосуються мовних явищ мають практичне спрямування...», «складання ВИСЛОВЛЮВАНЬ», «ПІДБІР вправ», «РОЗСТАНОВКА розділових знаків», *трапляються й технічні огріхи*.

Аналіз експертних документів дає підстави для таких висновків:

1. Експертів треба готувати до такої відповідальної роботи.
2. У своїй діяльності експерти мають спиратися на ґрунтовні знання сучасної української лінгводидактики і розуміння процесів, що відбуваються в освіті загалом і в конкретній галузі зокрема.
3. Позицію експерта мають визначати ціннісні настанови, головні з яких – досягнення позитивних змін у навчальному процесі, оригінальність концепції, повага до позиції автора тощо, а також розуміння суті конкретної експертизи, її ролі, цілей, завдань.
4. Потребує перегляду перелік критеріїв, за якими оцінюють макети підручників (наприклад, критерій «Відповідність вимогам навчальної програми» неправильний, оскільки ПРОГРАМА НЕ МІСТИТЬ ВИМОГ до підручника, «Технічні засоби полегшення користування підручником», «Можливості підручника для забезпечення диференційованого підходу до навчання» та ін.).
5. Експерти й автори мають працювати в одному поняттєвому й ціннісному полі.
6. Важливе значення має відповідальність експерта за виконану роботу.